

การจัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่น โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนฮักน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ศรัณยา ปาปลุก*

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่น และจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนฮักน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มีจำนวน 25 คน เป็นกลุ่มเกษตรกรบ้านนาแก้วและเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนลำปาง โดยการสุ่มแบบเจาะจง ใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง แบบสำรวจ และการสนทนากลุ่ม ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา และในส่วนของกระบวนการประเมินความพึงพอใจ มีจำนวน 20 คน เป็นกลุ่มเกษตรกรบ้านนาแก้ว โดยการสุ่มแบบเจาะจง เก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า 1. พืชสมุนไพรพื้นถิ่นที่สำรวจพบในชุมชนฮักน้ำจาง จำนวน 200 ชนิด แบ่งเป็นไม้ล้มลุก 67 ชนิด ร้อยละ 33.5 ไม้พุ่ม 45 ชนิด ร้อยละ 22.5 ไม้ต้น 44 ชนิด ร้อยละ 22 ไม้เลื้อย 29 ชนิด ร้อยละ 14.5 หัวใต้ดิน 13 ชนิด ร้อยละ 6.5 ใผ่ 1 ชนิด ร้อยละ 0.5 และเฟิร์น 1 ชนิด ร้อยละ 0.5 ตามลำดับ โดยมีการนำพืชสมุนไพรแต่ละชนิดมาใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกัน ทั้งด้านยา อาหาร การใช้สอย และความเป็นพิษ 2. พืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนฮักน้ำจาง ที่พบจากการเรียนรู้ สำรวจ ทดลองใช้ และจัดการความรู้ ได้จัดทำฐานข้อมูลที่แสดงข้อมูลพืชสมุนไพรและองค์ความรู้การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ ภูมิปัญญาในพื้นที่เพื่อตอบสนองต่อการวางแผนทางเลือกและสร้างโอกาสการพัฒนาทุกมิติบนฐานทรัพยากรอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: พืชสมุนไพร, วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม, ฐานข้อมูล

Development of Indigenous Medicinal Plant Resource Diversity Database by Participatory Process in HUG NUM GANG Community, Mae Tha District, Lampang Province

Saranya Papluk*

Abstract

This research aims to study the diversity of indigenous medicinal plant resource and development of Indigenous medicinal plant resource diversity database by participatory process in HUG NUM GANG community, Mae Tha district, Lampang province. This is the participatory action research, with a key informant of 25 people, including farmers from Ban Na Kao and personnel of the Lampang community development study center, selected by purposive sampling. Data were collected by semi structure interview, surveys, and focus group discussion along with participant observation. Data were analyzed by using content analysis. In terms of satisfaction assessment, there were 20 people who were farmers from Ban Na Kao, selected by purposive sampling. The data were collected using questionnaires. Data were analyzed by using mean, and standard deviation. The result shows that; 1) There were 200 species of indigenous medicinal plant found in HUG NUM GANG community. The varieties of species as follows: 67 herbaceous plants (33.5%), 45 shrubs (22.5%), 44 trees (22%), 29 climbers (14.5%), 13 underground bulbous plants (6.5%), 1 bamboo species (0.5%), and 1 fern species (0.5%). Each of these medicinal plants is utilized for various purposes, including medicine, food, utilities, and toxicity. 2) This database showcases information about the medicinal plant, as well as the knowledge of conservation and the utilization of local wisdom. It is designed to response to the use of planning alternatives and create development opportunities in all dimensions, based on sustainable local resources.

Keywords: Medicinal Plant, Participatory Action Research, Database

*Human Resource Officer, Professional Level, Lampang Community Development Learning Center, Email: papl.saranya@gmail.com.

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพมากที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นปัจจัยที่ช่วยสนับสนุนและสร้างความเข้มแข็งให้กับประเทศทางด้านความมั่นคงทางอาหาร สุขภาพ และการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จะเห็นได้ว่าคุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพ ล้วนเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ทางปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตลอดจน ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามที่สร้างสรรค์และสั่งสมสืบทอดกันมาในรูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่น และปราชญ์ชาวบ้านมาอย่างยาวนาน (ณรงค์ มหรรณพ, 2558) แต่ปัจจุบันประเทศกำลังเผชิญอยู่ในยุคเสี่ยง ของความหลากหลายทางชีวภาพและการล่มสลายของระบบนิเวศร่วมกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพ ทางภูมิอากาศอย่างฉับพลัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตของมนุษย์ รัฐจึงมีนโยบายด้านการ จัดการความหลากหลายทางชีวภาพที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ คุ้มครองรักษา และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเหมาะสม ทั้งการขยายพื้นที่สีเขียว การจัดทำฐานข้อมูล และประชาสัมพันธ์ข้อมูล เพื่อรักษาความหลากหลายทางชีวภาพและการใช้ประโยชน์ระบบนิเวศแก่ประชาชน ทั่วไป การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพของพืชในประเทศไทย พบว่า มีจำนวนพรรณไม้ประมาณ 12,050 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 3 ของพรรณไม้ทั้งหมดในโลก โดยในปี พ.ศ. 2563 ได้มีการประเมินสถานภาพชนิดพันธุ์พืชที่ เฉพาะถิ่นและหายาก พบชนิดพันธุ์พืชที่ถูกคุกคามเพิ่มขึ้นเป็น 999 ชนิด (สำนักงานนโยบายและแผน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2566) แสดงให้เห็นถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นตามมา ทั้งระบบนิเวศ จากการเปลี่ยนแปลงสังคมของสิ่งมีชีวิต ระบบเศรษฐกิจของการสูญเสียทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่เดิม คุณภาพและปริมาณผลผลิตทางการเกษตร การเพาะขยายพันธุ์พืช เกิดการขาดแคลนพืชอาหารที่มีผลต่อ ความมั่นคงทางอาหารลดลง

ชุมชนอักษณำจาง เป็นกลุ่มบุคคลที่ประกอบอาชีพการทำเกษตรอินทรีย์ที่ดำเนินกิจกรรมมาเป็นระยะเวลา กว่า 17 ปี ตั้งอยู่ที่บ้านนาแก้ว หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านกิว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง มีจำนวนสมาชิกทั้งสิ้น 84 ครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่คือกลุ่มเกษตรกรผู้สูงวัยระดับการศึกษาประถมศึกษาตอนต้น มีความรู้ความเข้าใจ และมีทักษะการทำเกษตรอินทรีย์ว่าเป็นระบบที่คำนึงถึงสุขภาพและคุณค่าทางโภชนาการที่มีต่อผู้บริโภค ตลอดจนรักษาสมดุลต่อสิ่งแวดล้อม (พรชนก ทองลาด และคณะ, 2566) นอกจากการทำเกษตรอินทรีย์แล้วกลุ่มเกษตรกร ยังได้นำวิถีชุมชนอักษณำจางด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณีและวัฒนธรรม เชื่อมโยงกิจกรรมอื่น ๆ เป็นกลุ่มเล็ก ๆ ภายใต้วงไม้ใหญ่ของคนทำเกษตรอินทรีย์ในชุมชนที่ได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ ใช้สู่การพัฒนาเชิงพื้นที่ ได้แก่ กลุ่มปลูกผักอินทรีย์ กลุ่มเพาะกล้าพันธุ์ กลุ่มผลิตปุ๋ยหมัก กลุ่มเลี้ยงควาย กลุ่มผู้ผลิตเชียงดา กลุ่มแปรรูปเชียงดา และกลุ่มท่องเที่ยว ปราชญ์ชุมชน ทำให้สามารถเป็นพื้นที่เรียนรู้ของคน ในชุมชน/อำเภอ/จังหวัดใกล้เคียง ได้มาศึกษาเรียนรู้ด้านการทำเกษตรอินทรีย์ การปลูกและแปรรูปสมุนไพร ส่งเสริมการรวมกลุ่ม อนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ สร้างเสริมอาชีพและรายได้ให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชน ทั้งนี้ พืชสมุนไพรพื้นถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นนับเป็นทรัพยากรที่มีความน่าสนใจที่มีอยู่ในชุมชนที่ผ่านการสืบทอด และส่งต่อกันมา เป็นชุมชนที่มีองค์ความรู้เรื่องการส่งเสริมสุขภาพด้วยการปลูกและแปรรูปพืชสมุนไพร การปลูกพืชผักอินทรีย์แบบไม่ใช้สารเคมีในพืชผักและสิ่งแวดล้อม

จากการสัมภาษณ์ประธานกลุ่ม HUGGREEN ถึงปัญหาในพื้นที่พบว่า ด้วยบริบทของชุมชนที่มีผู้สูงอายุ เป็นส่วนใหญ่ กาลเวลาและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้ผู้สูงอายุเริ่มทำการเกษตรไม่ค่อยได้มากเท่าเหมือนเมื่อก่อนสมัยเป็นหนุ่มสาว เนื่องจากปัญหาทางสุขภาพและความเหนื่อยล้าจากการทำงาน จึงทำให้ทางกลุ่ม HUGGREEN กลับมาพิจารณาว่า “อะไรที่จะสามารถทำให้กลุ่มเกษตรกรช่วงวัยนี้ยังคงสามารถทำการเกษตรต่อไป

ได้” มีพันธุ์พืชชนิดหนึ่งที่ถูกคัดเลือก มาตัวอย่างเช่น ผักเชียงดา เป็นพืชพื้นถิ่นที่นิยมปลูกในภาคเหนือมาก มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมความเป็นอยู่ด้านอาหารและยาสมุนไพร ที่สำคัญคือสามารถปลูกรอบเดียวและเก็บเกี่ยวได้นานหลายปีต่างจากพันธุ์พืชชนิดอื่น ๆ ที่ปลูกทั่วไปในชุมชน เพราะฉะนั้น หากพิจารณาถึงในชุมชนนี้มีพันธุ์พืชยืนต้น พืชพื้นถิ่น พืชสมุนไพร ที่สามารถตอบโจทย์การแก้ไขปัญหาประเด็นของผู้สูงอายุในชุมชนได้ด้วย อีกทั้ง แนวคิดริเริ่มของกลุ่ม HUGGREEN ที่ก่อตั้งกันมาจนถึงปัจจุบัน เน้นในเรื่องของอาหาร สุขภาพ และสิ่งแวดล้อมมาก่อน สำหรับเรื่องของเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่คนรุ่นหลังสามารถนำมาต่อยอดได้ โดยเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนมาสานต่อ หากแต่ยังขาดการรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ในการจัดเก็บอย่างเป็นระบบ จึงยากที่จะนำไปใช้ประโยชน์และอนุรักษ์มิให้สูญหาย ตลอดจนเผยแพร่ประชาสัมพันธ์สู่คนในชุมชนได้รับทราบถึงความสำคัญ คุณค่าของทรัพยากร ซึ่งเป็นสินทรัพย์บนดินที่มีอยู่ในชุมชน ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาถึงความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่น โดยสำรวจความหลากหลายของพืชสมุนไพรและภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ด้านสมุนไพร นำข้อมูลมาจัดทำฐานข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อใช้วางแผนพัฒนาทรัพยากรสร้างมูลค่าเพิ่ม และรักษาไว้ให้ยั่งยืน รวมถึงเป็นฐานในการต่อยอดให้หน่วยงาน/องค์กรภาคีการพัฒนาสามารถเข้ามาช่วยสนับสนุนและส่งเสริมนำเอาข้อมูลองค์ความรู้ไปขยายผลต่อในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งยกระดับคุณภาพชีวิต สร้างสรรค์เศรษฐกิจและสุขภาวะชุมชน จนสามารถพึ่งพาตนเองได้บนฐานทรัพยากร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนฮักน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง
2. เพื่อจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนฮักน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ชุมชนฮักน้ำจาง หมายถึง กลุ่มคนในชุมชนบ้านนาแก้ว หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านก๊ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ที่ทำเกษตรอินทรีย์ในชุมชน เป็นกลุ่มเกษตรกรที่ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ โดยหมายรวมถึงเป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์กลุ่มฮักน้ำจาง และสมาชิกกลุ่ม HUGGREEN
2. ทรัพยากรสมุนไพรพื้นถิ่น หมายถึง พืชสมุนไพรที่มีอยู่ตามสภาพแวดล้อมชุมชนและสามารถนำมาใช้ประโยชน์ทางด้านชีวภาพ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่สืบเนื่องมาจากเรียนรู้และประสบการณ์วิถีชุมชน
3. ฐานข้อมูล หมายถึง การรวบรวมข้อมูลที่มีความเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กันจากแหล่งต่าง ๆ ให้มาอยู่ในที่เดียวกันอย่างเป็นระบบ ทำให้ผู้ใช้งานสามารถเข้าถึงและใช้ข้อมูลร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ
4. กระบวนการมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่ส่งเสริมและเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการ ตั้งแต่ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินในทุกขั้นตอนจนเสร็จสิ้นโครงการ โดยสอดคล้องกับปัญหา ความต้องการ และวิถีชีวิตของชุมชน

การทบทวนวรรณกรรม

การอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.)

โครงการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

(อพ.สธ.) เป็นโครงการที่สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงสืบสานพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ในการอนุรักษ์ทรัพยากร ซึ่งทรงมีสายพระเนตรยาวไกล ทรงให้ความสำคัญและเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช โดยเป้าหมายหลักของโครงการ คือ เพื่อพัฒนาบุคลากร อนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรพันธุกรรมพืชและทรัพยากรให้เกิดประโยชน์ถึงมหาชนชาวไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ให้เข้าใจและเห็นความสำคัญของพันธุกรรมพืชและทรัพยากร 2) ให้ร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ จนเกิดประโยชน์ถึงมหาชนชาวไทย 3) ให้มีระบบข้อมูลพันธุกรรมพืชและทรัพยากร สื่อถึงกันได้ทั่วประเทศ จึงได้กำหนดแนวทางและแผนการดำเนินงานตามแผนแม่บท อพ.สธ. ระยะ 5 ปีที่เจ็ด โดยมีกิจกรรม 8 กิจกรรม ที่อยู่ภายใต้ 3 กรอบการดำเนินงานและ 3 ฐานทรัพยากร (ทรัพยากรกายภาพ ทรัพยากรชีวภาพ ทรัพยากรวัฒนธรรมและภูมิปัญญา) ได้แก่ 1. กรอบการเรียนรู้ทรัพยากร ประกอบด้วย 1) กิจกรรมปกป้องทรัพยากร 2) กิจกรรมสำรวจเก็บรวบรวมทรัพยากร 3) กิจกรรมปลูกรักษาทรัพยากร 2. กรอบการใช้ประโยชน์ทรัพยากร ประกอบด้วย 1) กิจกรรมอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากร 2) กิจกรรมศูนย์ข้อมูลทรัพยากร 3) กิจกรรมวางแผนพัฒนาทรัพยากร 3. กรอบการสร้างจิตสำนึก ประกอบด้วย 1) กิจกรรมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากร 2) กิจกรรมพิเศษสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากร (คณะทำงานจัดทำแผนแม่บท, 2564)

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมงานพัฒนาชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ ร่วมประเมินผลในทุกขั้นตอน โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้นโครงการ ถือเป็นแนวคิดหนึ่งของการพัฒนาชุมชนที่เกิดจากความร่วมมือระหว่างรัฐและชุมชน (สนธยา พลศรี, 2547; มนัส สุวรรณ, 2549) โดยขั้นตอนของการมีส่วนร่วมมี 4 ขั้นตอน ดังนี้ ขั้น 1 การมีส่วนร่วมในการวางแผน ค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา เพื่อกำหนดความต้องการและจัดลำดับความสำคัญ ช่วยให้ชุมชนเข้าใจปัญหาและเห็นความสำคัญของกิจกรรม ขั้น 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ชุมชนมีทรัพยากรที่สามารถลงทุนและปฏิบัติงานได้ เพื่อกำหนดวิธีการ/แนวทางการดำเนินงาน โดยเฉพาะจากปัจจัยภายใน ทำให้เกิดความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ ขั้น 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ การกระจายผลประโยชน์ทั้งทางบวกและลบ และต่อบุคคลและสังคม ขั้น 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคล/สังคม จากความเห็น ความชอบ และความคาดหวัง (Cohen, J.M., & Uphoff, N.T., 1981; อคิน รพีพัฒน์, 2527)

แนวคิดโมเดลเศรษฐกิจ BCG

BCG Model เป็นโมเดลเศรษฐกิจใหม่ในการขับเคลื่อนการเติบโตของเศรษฐกิจและการพัฒนาสังคม ด้วยการสร้างและใช้ความเข้มแข็งในระดับพื้นที่ ขยายไปสู่ระดับประเทศและเชื่อมโยงประเทศไทยสู่ประชาคมโลก โดยน้อมนำหลักการของ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นหลักการพัฒนาสู่ “เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน” เพื่อขับเคลื่อนประเทศไทยอย่างเป็นรูปธรรม (กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, 2562) เน้นการสร้างสมดุลระหว่างการเติบโตทางเศรษฐกิจกับความยั่งยืนของฐานทรัพยากรธรรมชาติ โดยนำองค์ความรู้มาต่อยอดฐานความเข้มแข็งภายในของประเทศไทย คือ ความหลากหลายทางชีวภาพและผลผลิตทางการเกษตรที่อุดมสมบูรณ์ พร้อมกับปรับเปลี่ยนระบบการผลิตไปสู่การใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า มี 3 รูปแบบ คือ 1) เศรษฐกิจชีวภาพ (Bio Economy) การพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพอย่างคุ้มค่าควบคู่กับการรักษาสมดุลทางสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีช่วยก่อให้เกิดนวัตกรรม จากการใช้ทรัพยากรที่สามารถปลูกทดแทนหรือนำกลับมาใช้ใหม่ได้ (renewable) มุ่งเพิ่มผลผลิต สร้างมูลค่าเพิ่ม และลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและของเสีย 2) เศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular

Economy) การส่งเสริมการใช้ซ้ำ สร้างของเสียในปริมาณที่ต่ำที่สุด ซึ่งให้ความสำคัญกับการจัดการของเสียจากการผลิต และ3) เศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) การพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างสมดุล ผลิตเพื่อสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น ปลอดภัย ตั้งแต่เริ่มผลิตถึงส่งต่อให้ผู้บริโภค เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน และแข่งขันได้ในระดับสากล (ประชาคมวิจัยด้านเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว, 2561)

ระเบียบวิธีวิจัย

สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาข้อมูลเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) มีรายละเอียดที่สำคัญ ดังนี้

1. ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยนี้ ประกอบด้วย ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม โดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ได้แก่ 1) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย คือ กลุ่มเกษตรกรบ้านนาแก้ว หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านกิว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง จำนวน 20 คน และเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนลำปาง จำนวน 5 คน รวมทั้งสิ้น 25 คน และ 2) กลุ่มตัวอย่างในการประเมินความพึงพอใจ คือ กลุ่มเกษตรกรบ้านนาแก้ว หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านกิว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง จำนวน 20 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structure Interview) ในประเด็นบริบทชุมชน และความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่น

2.2 แบบสำรวจความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่น

3. การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล แบ่งเป็น 4 ระยะ เพื่อให้ได้มาซึ่งฐานข้อมูลความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่น ดังนี้

ระยะที่ 1 ศึกษาบริบทชุมชนและทรัพยากรพืชสมุนไพร โดยศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ระยะที่ 2 สำรวจความหลากหลายของทรัพยากรสมุนไพรพื้นถิ่น โดยใช้แบบสำรวจ ถ่ายภาพ การสัมภาษณ์ปราชญ์ชุมชน/หมอชาวบ้าน ถึงการใช้ประโยชน์และภูมิปัญญาด้านสมุนไพร

ระยะที่ 3 ทดลองนำพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยแบ่งกลุ่มฝึกปฏิบัติการพัฒนาและต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน

ระยะที่ 4 การจัดการความรู้พืชสมุนไพร โดยใช้เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ค้นหาและออกแบบความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติจริง เพื่อเผยแพร่และนำความรู้ใช้ประโยชน์

การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และกรอบแนวคิดการวิจัยที่กำหนด เพื่อหาข้อสรุปของข้อมูล และวิเคราะห์ความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรมในการจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่น โดยใช้สถิติการหาค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) กำหนดระดับคะแนนเฉลี่ยการแปลความหมาย ดังนี้

คะแนนเฉลี่ย 4.21 - 5.00 หมายถึง ความพึงพอใจจากการมีส่วนร่วมจัดทำฐานข้อมูลอยู่ในระดับดีมาก

คะแนนเฉลี่ย 3.41 - 4.20 หมายถึง ความพึงพอใจจากการมีส่วนร่วมจัดทำฐานข้อมูลอยู่ในระดับดี

คะแนนเฉลี่ย 2.61 - 3.40 หมายถึง ความพึงพอใจจากการมีส่วนร่วมจัดทำฐานข้อมูลอยู่ในระดับปานกลาง

คะแนนเฉลี่ย 1.81 - 2.60 หมายถึง ความพึงพอใจจากการมีส่วนร่วมจัดทำฐานข้อมูลอยู่ในระดับน้อย

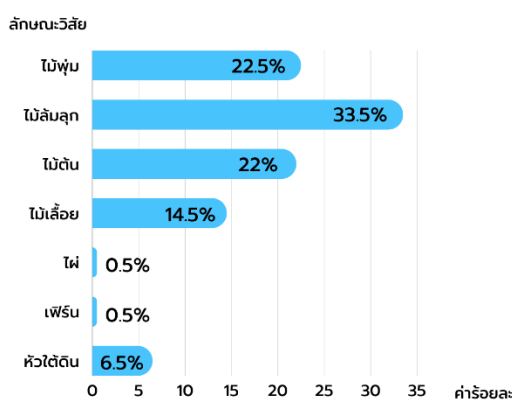
คะแนนเฉลี่ย 1.00 - 1.80 หมายถึง ความพึงพอใจจากการมีส่วนร่วมจัดทำฐานข้อมูลอยู่ในระดับปรับปรุง

ผลการศึกษา

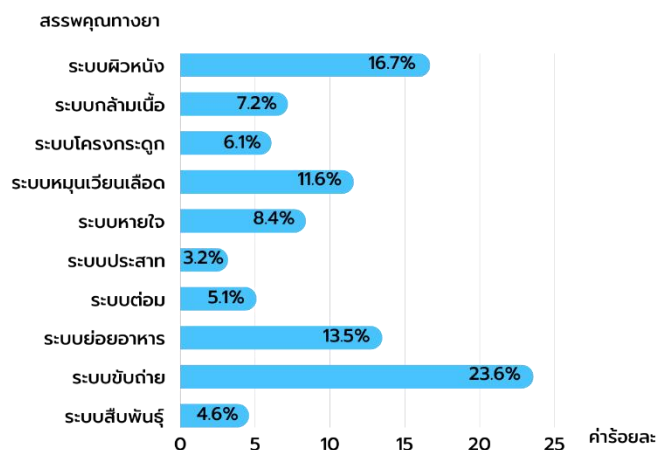
1. ผลการศึกษาความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนฮักน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ศึกษาชุมชนและทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่น พบว่าด้วยบริบทของชุมชน มีประชากรผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่ ทนที่มีในชุมชนคือพืชผักพื้นบ้านที่เชื่อมโยงกับการทำเกษตรอินทรีย์ และสามารถนำไปเป็นทั้งอาหารและพืชสมุนไพรได้ ซึ่งตลอดระยะเวลา 17 ปี ที่วิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์กลุ่มฮักน้ำจางได้ก่อตั้งมาได้มุ่งพัฒนาเรื่องอาหาร สุขภาพ และสิ่งแวดล้อมมาก่อน และเมื่อปี 2562 ได้คำนึงถึงเรื่องเศรษฐกิจที่สามารถต่อยอดสร้างรายได้ ซึ่งคนรุ่นหลังสามารถมาช่วยต่อยอดได้โดยนำภูมิปัญญาทางพืชสมุนไพรพื้นถิ่นต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนมาสานต่อ เพราะฉะนั้น หากในชุมชนเกิดการนำพืชขึ้นต้น ผักพื้นถิ่น หรือพืชสมุนไพรพื้นถิ่น ที่สามารถตอบโจทย์แก้ปัญหาเรื่องประเด็นผู้สูงอายุจะเกิดผลกระทบเชิงบวกแก่ชุมชนต่อไป ปัจจุบันคนในชุมชนสามารถใช้พืชผักมาเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหารซึ่งทุกครัวเรือนมีการปลูกพืชผักพื้นบ้าน รวมถึงกลุ่มสมาชิกวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์กลุ่มฮักน้ำจาง สามารถนำพืชผักที่มีอยู่มารวมกันจำหน่าย เกิดรายได้ ทำให้เศรษฐกิจชุมชนดีขึ้น ทางผู้วิจัยจึงได้สำรวจความหลากหลายของทรัพยากรสมุนไพรพื้นถิ่นในชุมชนฮักน้ำจางบ้านนาแก้ว หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านกิว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ร่วมกับคนในชุมชน พบว่ามีพืชสมุนไพรพื้นถิ่นที่ได้จากการสำรวจ รวมจำนวนทั้งสิ้น 200 ชนิด โดยสามารถจำแนกพืชสมุนไพรพื้นถิ่นตามลักษณะวิสัยประโยชน์ทางยา ประโยชน์ทางอาหาร ประโยชน์ทางการใช้สอย และความเป็นพืชได้ดังนี้

1.1 ลักษณะวิสัยของพืชสมุนไพรพื้นถิ่นที่สำรวจ จำนวน 200 ชนิด พบมากที่สุด คือ ไม้ล้มลุก จำนวน 67 ชนิด ร้อยละ 33.5 รองลงมา คือ ไม้พุ่ม จำนวน 45 ชนิด ร้อยละ 22.5 ไม้ต้น จำนวน 44 ชนิด ร้อยละ 22 ไม้เลื้อย จำนวน 29 ชนิด ร้อยละ 14.5 หัวใต้ดิน จำนวน 13 ชนิด ร้อยละ 6.5 ไม้ จำนวน 1 ชนิด ร้อยละ 0.5 และเฟิร์น จำนวน 1 ชนิด ร้อยละ 0.5 ตามลำดับ

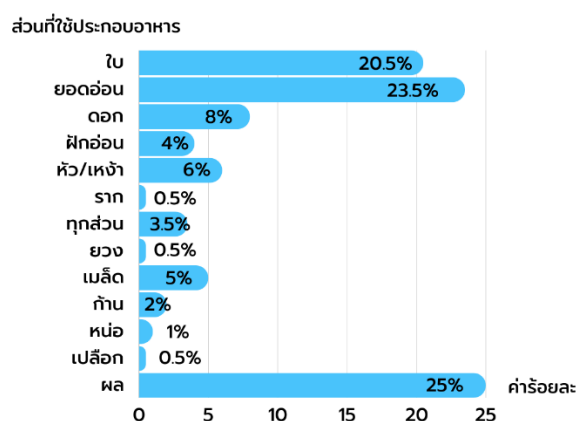

1.2 ประโยชน์ทางยาของพืชสมุนไพรพื้นถิ่นที่สำรวจ จำนวน 200 ชนิด จำแนกสรรพคุณตามระบบร่างกายของมนุษย์แบ่งได้เป็น 10 ระบบ พบมากที่สุด คือ ระบบขับถ่าย ร้อยละ 23.6 รองลงมา คือ ระบบผิวหนัง ร้อยละ 16.7 ระบบย่อยอาหาร ร้อยละ 13.5 ระบบหมุนเวียนเลือด ร้อยละ 11.6 ระบบหายใจ ร้อยละ 8.4 ระบบกล้ามเนื้อ ร้อยละ 7.2 ระบบโครงกระดูก ร้อยละ 6.1 ระบบต่อม ร้อยละ 5.1 ระบบสืบพันธุ์ ร้อยละ 4.6 และระบบประสาท ร้อยละ 3.2 ตามลำดับ

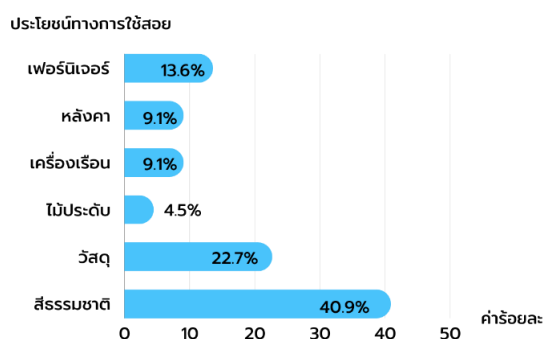
ภาพที่ 2 สัดส่วนข้อมูลการใช้ประโยชน์ทางยาของพืชสมุนไพรพื้นถิ่น

1.3 ประโยชน์ทางอาหารของพืชสมุนไพรพื้นถิ่นที่สำรวจ จำนวน 200 ชนิด จำแนกการนำส่วนต่าง ๆ ของพืชมาใช้ประกอบอาหารหรือรับประทาน พบมากที่สุด คือ ส่วนผล ร้อยละ 25 รองลงมา คือ ยอดอ่อน ร้อยละ 23.5 ใบ ร้อยละ 20.5 ดอก ร้อยละ 8 หัว/เหง้า ร้อยละ 6 เมล็ด ร้อยละ 5 ฝักอ่อน ร้อยละ 4 ทุกส่วนของพืช ร้อยละ 3.5 ก้าน ร้อยละ 2 หน่อ ร้อยละ 1 และราก เปลือก และยาง แต่ละสัดส่วนร้อยละ 0.5 ตามลำดับ

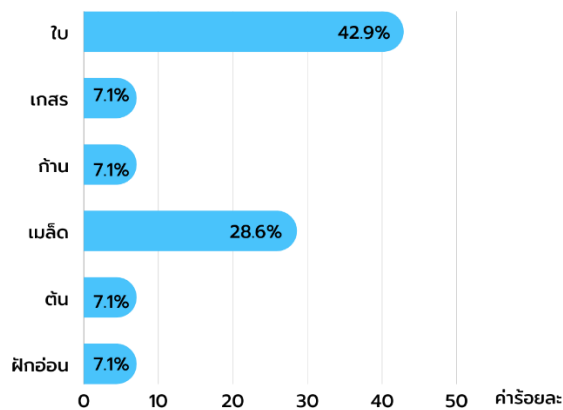
ภาพที่ 3 สัดส่วนข้อมูลการใช้ประโยชน์ทางอาหารของพืชสมุนไพรพื้นถิ่น

1.4 ประโยชน์ทางการใช้สอยของพืชสมุนไพรพื้นถิ่นที่สำรวจ จำนวน 200 ชนิด จำแนกการนำไปใช้ประโยชน์ในแต่ละด้าน พบมากที่สุด คือ ใช้ย้อมสีธรรมชาติ ร้อยละ 40.9 รองลงมา คือ ใช้ทำวัสดุของใช้ ร้อยละ 22.7 ใช้ทำเฟอร์นิเจอร์ ร้อยละ 13.6 ใช้ทำหลังคา ร้อยละ 9.1 ใช้ทำเครื่องเรือน ร้อยละ 9.1 และเป็นไม้ประดับ ร้อยละ 4.5 ตามลำดับ

1.5 ความเป็นพิษของพืชสมุนไพรพื้นถิ่นที่สำรวจ จำนวน 200 ชนิด จำแนกส่วนต่าง ๆ ของพืชที่มีพิษ หรือเป็นอันตรายต่อมนุษย์และสัตว์ พบมากที่สุด คือ ส่วนใบ ร้อยละ 42.9 รองลงมา คือ เมล็ด ร้อยละ 28.6 ก้าน ต้น เกลสร และพืชดอกส่วนต่อมลูกศรใบร้อยละ 7.1 การใช้ประโยชน์ของพืชสมุนไพรพื้นถิ่น

ส่วนของพืชที่มีพิษ/อันตราย

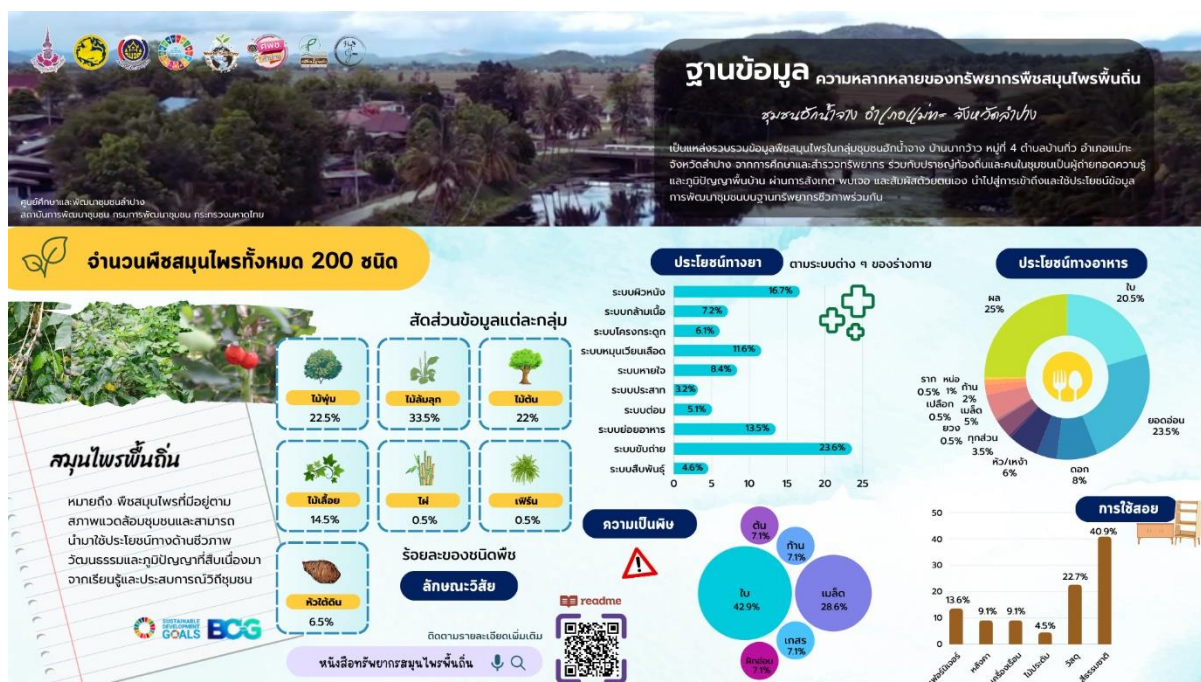

ภาพที่ 5 สัดส่วนข้อมูลความเป็นพิษของพืชสมุนไพรพื้นถิ่น

จากผลการสำรวจความหลากหลายของทรัพยากรสมุนไพรพื้นถิ่นในชุมชน นำมาสู่การทดลองนำพืชสมุนไพรพื้นถิ่นมาใช้ประโยชน์ ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อพัฒนาและต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน โดยได้คัดเลือกกิจกรรมการทำขนมเทียนสมุนไพร (เชียงดา อัญชัน) และการทำแชมพูสมุนไพร สูตรมะกรูด ว่านหางจระเข้ และดอกอัญชัน เป็นผลิตภัณฑ์ทดลองที่นำเอาพืชสมุนไพรพื้นถิ่นซึ่งหาได้ง่าย มีทุกครัวเรือนมาใช้ประโยชน์ ทั้งนี้ ในการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชจากการนำพืชสมุนไพรพื้นถิ่นในชุมชนมาปลูกและขยายพันธุ์ โดยการส่งเสริมให้คนในชุมชนปลูกและรักษาเมล็ดพันธุ์พืชเพื่อไม่ให้สูญพันธุ์ และการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นถิ่นในการดูแลตัวเอง ลดค่าใช้จ่ายในการรักษาที่สถานพยาบาล รวมถึงมีการใช้พืชสมุนไพรพื้นถิ่นให้หลากหลายในการประกอบอาหารรับประทานเอง เช่น แกงอ่อม แกงเชียงดา ลาบ น้ำพริก เป็นต้น

2. ผลการจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนอัญชัน อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง

ผลการวิเคราะห์ความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนอัญชัน พบว่าในชุมชนมีความหลากหลายของพืชสมุนไพรพื้นถิ่นสูง ซึ่งแต่ละชนิดมีการใช้ประโยชน์ทางยา อาหาร การใช้สอย และความเป็นพิษ ที่แตกต่างกันไป ผู้วิจัยได้จัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นจำนวน 200 ชนิด ที่ได้ทำการสำรวจและจัดเก็บข้อมูลผ่านเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ลงพื้นที่ ทดลองนำพืชสมุนไพรมาใช้ประโยชน์ และจัดการความรู้ด้วยการศึกษาข้อมูลพืชสมุนไพรจากเอกสาร ตำรา และฐานข้อมูลทรัพยากรของโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อพ.สธ.) และสถาบันการศึกษา ซึ่งฐานข้อมูลความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนอัญชัน ประกอบด้วย ชื่อสมุนไพร ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อถิ่นกำเนิด ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ และการใช้ประโยชน์ ตลอดจนองค์ความรู้การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ด้านภูมิปัญญาพืชสมุนไพรพื้นถิ่น และการจัดการความรู้พืชสมุนไพรพื้นถิ่น แสดงผลสรุปภาพรวมของฐานข้อมูล ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 สรุปภาพรวมฐานข้อมูลความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนอรัญญิก

ผู้วิจัยได้สอบถามความพึงพอใจต่อการมีส่วนร่วมจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนอรัญญิกทั้งก่อนและหลังเข้าร่วมกิจกรรม จากกลุ่มเกษตรกรบ้านนาแก้ว หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านกุ่ม อำเภอมะนัง จังหวัดลพบุรี จำนวน 20 คน เป็นผู้ตอบแบบสอบถาม ผลการวิเคราะห์ระดับความพึงพอใจของบุคคลที่มีส่วนร่วมจัดทำฐานข้อมูล ทั้ง 4 กิจกรรม ได้แก่ 1) การศึกษาพืชพื้นถิ่นที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน 2) การสำรวจพืชพื้นถิ่นที่สามารถเป็นพืชเศรษฐกิจหรือพืชที่นำมาเป็นผลิตภัณฑ์ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) ฝึกปฏิบัติการกิจกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากพืชพื้นถิ่น และ 4) การจัดการความรู้ด้านการปลูก รักษา ขยายพันธุ์ และการนำไปใช้ประโยชน์ของพืชพื้นถิ่น สามารถใช้สถิติวิเคราะห์เปรียบเทียบได้ดังนี้

ตารางที่ 1 ความพึงพอใจต่อการมีส่วนร่วมจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนอรัญญิก

ประเด็น	ก่อนเข้าร่วมกิจกรรม			หลังเข้าร่วมกิจกรรม		
	$\bar{x}$	S.D.	แปลผล	$\bar{x}$	S.D.	แปลผล
การศึกษาพืชพื้นถิ่นที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน	3.30	1.38	ปานกลาง	4.40	0.68	ดีมาก
การสำรวจพืชพื้นถิ่นที่สามารถเป็นพืชเศรษฐกิจหรือพืชที่นำมาเป็นผลิตภัณฑ์ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น	3.15	1.14	ปานกลาง	4.35	0.75	ดีมาก
ฝึกปฏิบัติการกิจกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากพืชพื้นถิ่น	3.25	1.12	ปานกลาง	4.35	0.75	ดีมาก
การจัดการความรู้การปลูก รักษา ขยายพันธุ์ และการนำไปใช้ประโยชน์ของพืชพื้นถิ่น	3.40	1.31	ปานกลาง	4.40	0.68	ดีมาก
ค่าเฉลี่ย	3.28	1.24	ปานกลาง	4.38	0.71	ดีมาก

จากตารางพบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความพึงพอใจต่อการมีส่วนร่วมจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนฮักน้ำจาง ก่อนเข้าร่วมกิจกรรมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{x} = 3.28$, S.D. = 1.24) และหลังเข้าร่วมกิจกรรมอยู่ในระดับดีมาก ($\bar{x} = 4.38$, S.D. = 0.71) และเมื่อพิจารณารายการกิจกรรมในการประเมินความพึงพอใจหลังเข้าร่วมกิจกรรมของผู้เข้าร่วมกิจกรรมจากการมีส่วนร่วมจัดทำฐานข้อมูลจากมากไปน้อยสรุปได้ดังนี้ อันดับที่ 1 การศึกษาพืชพื้นถิ่นที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน และการจัดการความรู้การปลูก รักษา ขยายพันธุ์ และการนำไปใช้ประโยชน์ของพืชพื้นถิ่น อันดับที่ 2 การสำรวจพืชพื้นถิ่นที่สามารถเป็นพืชเศรษฐกิจหรือพืชที่นำมาเป็นผลิตภัณฑ์ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และฝึกปฏิบัติการกิจกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากพืชพื้นถิ่น

ผลสืบเนื่องจากการดำเนินกิจกรรม ผู้วิจัยได้จัดทำเป็นฐานข้อมูลความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนฮักน้ำจาง ในรูปแบบเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book) และจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มเอกสาร สำหรับเผยแพร่ความรู้และภูมิปัญญาทางระบบออนไลน์ บนเว็บไซต์ <https://training-lampang.cdd.go.th> และระบบออฟไลน์ เพื่อให้เกิดการศึกษาเรียนรู้ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น หนุนเสริมการใช้ประโยชน์ต่อการพัฒนา รักษา และขยายผลทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่น ดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 QR Code แสดงฐานข้อมูลความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนฮักน้ำจาง

การอภิปรายผล

1. การศึกษาความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนฮักน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ชุมชนฮักน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง มีความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นที่พบรวม 200 ชนิด ซึ่งพบบริเวณบ้านเรือนและแปลงเพาะปลูกในชุมชน โดยปลูกเพื่อเป็นอาหารและยาจากการทำเกษตรอินทรีย์ที่คำนึงถึงการรักษาทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทำให้มีทุนทางธรรมชาติที่หลากหลายและมีแนวโน้มที่สามารถนำมาพัฒนาต่อยอดได้ในระดับการแปรรูป ทั้งนี้ เนื่องจากกลุ่มเกษตรกรวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์กลุ่มฮักน้ำจาง ในชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาการใช้สารเคมีในพื้นที่แปลงเพาะปลูกเพื่อสร้างอาหารและดูแลสุขภาพได้ ทำให้สามารถอนุรักษ์ทรัพยากรและสร้างความสมดุลของระบบนิเวศได้ ประกอบกับความเข้มแข็งของกลุ่มที่มีแนวคิดของการดำรงอยู่เป็นสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อหนุนกันจากการมีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทำให้มีการปรึกษาหารือกันด้วยข้อมูลอย่างมีเหตุผลและ ประสพการณ์จากการลองผิดลองถูก เกิดเป็นภูมิปัญญาที่นำมาใช้พึ่งพาตนเองจากฐานทรัพยากรชุมชน ซึ่งสิ่งที่สำคัญ

ในการขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชนคือ “ผู้สูงอายุ” ผู้มากด้วยความรู้และประสบการณ์ โดดเด่นด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ร่วมกับคนรุ่นใหม่รุ่นลูกหลานที่กลับบ้านเกิดมาพัฒนาชุมชน ประสานความคิด ร่วมกันขับเคลื่อน เรียนรู้และพัฒนาให้เกิดประโยชน์จากสิ่งที่รู้และทุนที่มีในชุมชน โดยอาศัยการบูรณาการระหว่างชุมชนและภาคีเครือข่ายในพื้นที่เข้ามาสนับสนุน สอดคล้องกับงานวิจัยของ วีระกิตต์ เอกอัครวิจิตร และคณะ (2566) กล่าวถึง การมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดประโยชน์ต่อชุมชนเป็นอย่างมาก เนื่องจากการระดมความคิดเห็นจากชุมชน ทำให้เกิดการแสดงความคิดเห็นในด้านต่าง ๆ ก่อให้เกิดการประสานความร่วมมือกันในการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน นำไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง

2. การจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนฮักน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ฐานข้อมูลความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนฮักน้ำจาง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง จำนวน 200 ชนิด ที่พบจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ลงพื้นที่สำรวจ ทดลองนำไปใช้ประโยชน์ และจัดการความรู้เป็นข้อมูลพืชสมุนไพร ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อล้านนา ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ และการใช้ประโยชน์ ตลอดจนองค์ความรู้การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ด้านภูมิปัญญาพืชสมุนไพรพื้นถิ่นและการจัดการความรู้พืชสมุนไพรพื้นถิ่น สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุนทรี จินธรรม และคณะ (2558) ที่ได้ศึกษาเรื่อง ความหลากหลายของพรรณพืชสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดงบัง ตำบลดงขี้เหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี พบว่า มีพืชสมุนไพรที่สำรวจพบในชุมชน จำนวน 150 ชนิด ได้จัดทำฐานข้อมูลที่นำเสนอเป็นรายชนิด ประกอบด้วยชื่อพรรณไม้ ชื่อวงศ์ ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อสามัญ ชื่ออื่น ๆ ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ การขยายพันธุ์ สภาพแวดล้อม และประโยชน์ และจากการประเมินความพึงพอใจต่อการมีส่วนร่วมจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนฮักน้ำจาง ภายหลังเข้าร่วมกิจกรรมอยู่ในระดับดีมาก ทั้ง 4 กิจกรรม ได้แก่ การศึกษาพืชพื้นถิ่นที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน การสำรวจพืชพื้นถิ่นที่สามารถเป็นพืชเศรษฐกิจหรือพืชที่นำมาเป็นผลิตภัณฑ์ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ฝึกปฏิบัติการกิจกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากพืชพื้นถิ่น การจัดการความรู้การปลูก รักษา ขยายพันธุ์ และการนำไปใช้ประโยชน์ของพืชพื้นถิ่น เนื่องจากวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์กลุ่มฮักน้ำจาง และกลุ่ม HUGGREEN ได้มีโอกาสเรียนรู้ร่วมกันในการวิเคราะห์ วางแผน ตัดสินใจใช้ประโยชน์จากข้อมูลมาต่อยอดมองหาแนวทางการพัฒนาเพิ่มมูลค่าจากทรัพยากรที่มี ทำให้เกิดความรัก ความหวงแหน และเห็นคุณค่าของพืชสมุนไพรพื้นถิ่นที่คนในชุมชนเป็นเจ้าของสินทรัพย์บนดินร่วมกัน สู่การสร้างความตระหนักถึงการอนุรักษ์และพัฒนาให้เกิดประโยชน์และคงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป

ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดทำฐานข้อมูลความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนฮักน้ำจางอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ทำให้ผู้วิจัยได้ค้นพบประเด็นที่น่าสนใจจากการปฏิบัติในพื้นที่ถึงผลกระทบเชิงบวกต่อชุมชน โดยเริ่มจากสิ่งที่ชุมชนรู้ สร้างผลจากสิ่งที่ชุมชนมี ถ่ายทอดและแสดงให้เห็น ให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และพัฒนา นำไปสู่ข้อมูลการพัฒนาเชิงพื้นที่บนฐานทรัพยากรตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ถึงปลายน้ำ โดยใช้องค์ความรู้ทางความหลากหลายของทรัพยากรผสมภูมิปัญญาในการวางแผนพัฒนา พันธุ์สิ่งแวดล้อม และสร้างทักษะการเรียนรู้พัฒนาคุณภาพชีวิตไปพร้อมกัน เป็นไปตามแนวคิด BCG Model (ประชาคมวิจัยด้านเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว, 2561) โดยการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลพืชสมุนไพรในชุมชนสามารถนำไปใช้ในการวิจัยและพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าการแปรรูปพืชสมุนไพร ยกระดับเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนที่มีมาตรฐาน (Bio Economy) และสนับสนุนการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรพืชสมุนไพรที่ชุมชนสามารถติดตามและวิเคราะห์สถานภาพของพืชสมุนไพรบางชนิดที่อาจเสี่ยงต่อการใกล้สูญพันธุ์ เกิดการตระหนักถึงการใช้ประโยชน์ที่ไม่เกินขีดจำกัดของธรรมชาติ มีการปลูก รักษา และหมุนเวียนทรัพยากร

ในระบบการทำเกษตรอินทรีย์ (Circular Economy) จนสามารถสร้างระบบเศรษฐกิจชุมชนที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ชุมชนสามารถบริหารจัดการพืชสมุนไพรเป็นทุนชุมชนในทิศทางที่ไม่ทำลายความสมดุลของระบบนิเวศท้องถิ่น (Green Economy) ซึ่งถือว่าฐานข้อมูลความหลากหลายของทรัพยากรพืชสมุนไพรพื้นถิ่นชุมชนอีกน้ำจาง อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง ทำหน้าที่เป็นแกนกลางการบูรณาการองค์ความรู้ และเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งต่อข้อมูลเพื่อต่อยอดและนำไปใช้ประโยชน์ของหน่วยงาน องค์กรการพัฒนาภาคีเครือข่าย หรืออื่น ๆ ที่สามารถเข้ามาช่วยสนับสนุนให้พืชสมุนไพรพื้นถิ่นกลายเป็นจุดแข็งและโอกาสของการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมชุมชน ท้ายที่สุด จะเกิดการรับรู้ถึงคุณค่าของทรัพยากรที่มีที่คนในชุมชนรู้จักถึงการมีอยู่ รู้จักใช้ประโยชน์ และรักษาไว้ถึงคนรุ่นหลัง โดยที่มาขององค์ความรู้และภูมิปัญญาพืชสมุนไพรพื้นถิ่นจากผู้สูงอายุ เป็นโอกาสของการขับเคลื่อนสังคมที่ส่งต่อข้อมูลสู่สาธารณะให้คนรุ่นใหม่ และบุคคล/หน่วยงานภายนอกให้ได้รับรู้ และนำเอาความรู้สมัยใหม่ทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรมมาประยุกต์ใช้สร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ ลดการสูญเสียและฟื้นฟูความหลากหลายของทรัพยากรในพื้นที่ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การประสานพลังภาคีเครือข่ายความร่วมมือ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน ภาคประชาสังคม ภาคศาสนา ภาควิชาการ และภาคสื่อมวลชน มีส่วนร่วมสนับสนุนการบริหารจัดการทรัพยากรท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์และสร้างความยั่งยืนครอบคลุมตั้งแต่ต้นน้ำ (สร้างการเรียนรู้ ศึกษาและคัดเลือกพืชสมุนไพรพื้นถิ่น) กลางน้ำ (สร้างแนวทางร่วมต่อยอดพืชสมุนไพร อัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์พืชสมุนไพรพื้นถิ่น One Tampon One Product) จนถึงปลายน้ำ (สร้างมาตรฐาน ส่งเสริมการตลาด และระบบเศรษฐกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม) โดยเชื่อมโยงกับฐานข้อมูลที่มีอยู่ ในการเพิ่มขีดความสามารถของการใช้ประโยชน์ของข้อมูลเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

ควรมีการสร้างและพัฒนากระบวนการฐานข้อมูลสารสนเทศ ด้วยการนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์และเผยแพร่ข้อมูล รวมถึงการจัดเก็บข้อมูลทางภูมิศาสตร์และองค์ความรู้การแปรรูปของพืชสมุนไพรเศรษฐกิจ เพื่อหนุนเสริมให้บุคคล/หน่วยงานภายนอกนำข้อมูลไปใช้ได้ง่าย สามารถสืบค้นและรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้ประโยชน์ได้อย่างรวดเร็ว สนับสนุนเป็นแนวทางเลือกต่อการตัดสินใจหรือกำหนดนโยบายสาธารณะแบบมีส่วนร่วม

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยนี้เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของการศึกษาและจัดเก็บข้อมูลทางด้านพืชสมุนไพรพื้นถิ่นในชุมชน การเข้าถึงข้อมูลและแหล่งที่มาของพืชสมุนไพรพื้นถิ่นบางชนิดที่มีเฉพาะถิ่น จำเป็นต้องอาศัยข้อมูลความรู้จากบุคคลสมัยก่อนที่ทราบถึงประวัติวิถีชีวิตของชุมชน ประสบการณ์การนำพืชสมุนไพรพื้นถิ่นไปใช้จริง ร่วมกับข้อมูลที่ผ่านการพิสูจน์และศึกษาจากเอกสาร หรือผู้เชี่ยวชาญจากสถาบันการศึกษาควบคู่กัน ในการวิเคราะห์ความถูกต้องและน่าเชื่อถือของข้อมูล ดังนั้น จึงควรขยายผลการศึกษาอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ฐานข้อมูลมีความสมบูรณ์ทันสมัย และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2562). *ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศไทย ด้วยโมเดลเศรษฐกิจ BCG พ.ศ. 2564-2569*. สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.).
- คณะทำงานจัดทำแผนแม่บท. (2564). *แผนแม่บท อพ.สธ. ระยะ 5 ปีที่เจ็ด. โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี*.
- ณรงค์ มหรรณพ. (2558). *ความหลากหลายทางชีวภาพพืชสมุนไพรในประเทศไทย*. สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.
- ประชาคมวิจัยด้านเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว. (2561). *BCG in Action การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมของประเทศไทย เพื่อเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียนและเศรษฐกิจสีเขียว Bio - Circular - Green Economy*. สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (สวทช.).
- พรชนก ทองลาด และคณะ. (2566). *กระบวนการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์สู่วิถีสังคมเอื้ออาทร โดยการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนทุกช่วงวัย*. มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.
- มนัส สุวรรณ. (2549). *การจัดการสิ่งแวดล้อม: หลักการและแนวคิด*. โอเดียนสโตร์.
- วีระกิตติ เอกอัครวิจิตร และคณะ. (2566). รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการส่งเสริมให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง. *วารสารภักดีชุมพลปริทรรศน์*. 1(1), 22-32.
- สนธยา พลศรี. (2547). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. โอเดียนสโตร์.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2566). *รายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2566*. <https://www.onep.go.th/ebook/soe/soereport2023.pdf>
- สุนทรี จินธรรม และคณะ. (2558). การศึกษาความหลากหลายของพรรณพืชสมุนไพรและภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดงบัง ตำบลดงขี้เหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี. *Interdisciplinary Research Review*, 10(3), 1-8.
- อคิน รพีพัฒน์. (2527). *การมีส่วนร่วมของชุมชนในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทยในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา*. ศักดิ์โสภารการพิมพ์.
- Cohen, J.M., & Uphoff, N.T. (1981). *Rural Development Participation: Concept and Measure for Project Design Implementation and Evaluation*. Rural Development Committee Center for international Studies. Cornell University Press.